
„VLASATCI“ JAKO CÍL VERBÁLNÍ AGRESE V ČESKÝCH MÉDIÍCH 60. A 70. LET 20. STOLETÍ

ONDŘEJ BLÁHA

“MOPHEADS” AS THE TARGET OF VERBAL AGGRESSION
IN CZECH MEDIA OF 1960S AND 1970S

The article examines reflecting on men's long haircuts in Czech media of 1960s and 1970s. The analysis of newspaper texts and selected TV programmes gives a clear impression of nonverbal and verbal strategies of manipulation and involvement of expressivity (which might be either self-evident, or disguised), and draws some general conclusions on the principles of public communication in totalitarian regime (which always could profit from social conformity and limited public awareness). The media texts, presenting the official standpoint of the Party and government, indicate that authorities were not willing to admit that some sociocultural matters were outside their control. Their criticism was, therefore, formulated in authoritarian, categorical and confident statements anchored in the “scientific” grounds of Communism: men with long hair were said to offend against “taste and decency”, or even “the hygienic practice”. All negative events in forward-looking and harmonious Czechoslovakia were presented as the influence of the western capitalist countries that threatened socialism directly, or at least supported the local enemies of the progress.

Keywords: Czech language; media; totalitarian regimes; 1960s; 1970s; Czechoslovakia; men's long haircuts; social conformity; language manipulation; expressivity; aggression.

Jazyk médií z doby budování, udržování, krize a rozpadu komunistického systému v Československu byl již předmětem řady obecněji i konkrétněji zaměřených studií – vedle základní práce P. Fidelia (2016), vydané poprvé už v r. 1984, se této problematice věnovaly např. knihy a články V. Macury (2008, 1. vyd. 1992), A. Röhricha (2008), E. Lotka (2008a; 2008b), D. Šlosara (2010), O. Bláhy (2013), T. Váni (2013) nebo J. Svobodové (2016). Autoři uvedených prací se zaměřovali většinou na velká, „průřezová“ témata, spjatá s texty z doby totality – byly analyzovány způsoby, jakými média zobrazovala vnějšího i vnitřního nepřítele systému a proces zavrhování starého a budo-

vání nového společenského řádu, dále mechanismy, jakými autoři zapojovali do textů typické totalitní emblémy (práce, mládí, boj, strana, vůdce) apod. V této studii se chceme zaměřit na téma poněkud subtilnější: na způsob, jímž byli v 60. a 70. letech 20. století v periodickém tisku a v televizi zobrazováni muži s delšími či přímo dlouhými vlasy. Dlouhé mužské vlasy – tento zdánlivě soukromý a společensky neškodný detail osobního image každého člověka – byly v paranoickém prostředí totalitního státu politizovány a kriminalizovány, a to za významné účasti jazyka.⁽¹⁾

Podstatou soustředěného mediálního tlaku na dlouhovlasé muže byla typicky totalitní polarizace světa (tuto i další kategorie totalitního světa přehledně popisuje J. Bralczyk, 1987): všechny prvky světa vytvářeného ideologicky exponovaným textem, včetně konkrétních osob, jsou jasně zařazovány buď mezi kladné, dobré („to jsme MY a náš svět“), nebo mezi záporné, špatné („to jsou ONI a jejich svět“). Mezi těmito póly neleží vlastně nic – a proto ani nebylo možné, aby kdokoli, kdo se odlišuje od většiny lidí, od běžné mužské populace, od NÁS, nebyl na základě své „jinakosti“ automaticky pokládán za špatného. Mimo to byly dlouhé vlasy u mužů právem vykládány jako prvek vzdoru, narušování tradice – a paranoidnost totalitního režimu vedla k obavě, aby se tento prvek vzdoru postupně nerozšířil i do dalších oblastí chování a hlavně smýšlení konkrétních osob, které by se pak mohly stát celkově nekonformními. V totalitním prostředí pravidelně splývá atribut *nekonformní* s atributem *diverzní* – oba atributy znamenají v důsledku totéž *co protistátní*.

Je v tom jistý zdánlivý paradox: z dobových textů může dnešní čtenář vyrozumívat, že komunismus, přinejmenším slovně a v přesně vymezeném dějinném kontextu, nekonformnost vyzdvihoval, zejm. za využití termínů jako *avantgarda* a *avantgardní*, viz např. dobově závazné dogmatické poučky o tom, že socialistické země sjednocuje vedle shodného politického systému a dominance dělnické třídy jako „rozhodující síly“ také *vedoucí úloha její*

1 Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v letech 2016–2020 z Fondu pro podporu vědecké činnosti (projekt *Verbální agresivita v komunikačních strategiích českého mediálního diskurzu od roku 1945 do současnosti*).

avantgardy – komunistické strany (*Rudé právo*,⁽²⁾ příloha *Stranické vzdělávání*, listopad 1972, s. 16b). V případě komunismu však nešlo o nekonformnost skutečnou – komunistická strana chápala sama sebe jako avantgardu zákonitého dějinného vývoje v tom smyslu, že je faktorem progresivním, který té části světa, kde vládne, zajišťuje výhodu dějinného předstihu před zaostávajícími, vlastně již historicky odbytými kapitalistickými státy. Veškerá aktivita komunistických stran byla však přísně konformní – probíhala v naprostém souladu s ideologickými směrnicemi, které vydávalo moskevské centrum. Zejm. po r. 1960 se i v Československu *avantgardnost* či (obvykleji) *pokrokovost* komunismu stávala prázdným řečnickým obratem: jak společenské, tak i technologické zaostávání socialistických zemí oproti Západu bylo zjevné.

Není ale náhoda, že např. ve frekvenčním seznamu vytvořeném na základě publicistických textů z r. 1977 stojí oba výrazy, *avantgarda* i *avantgardní*, nápadně výše než v textech o téměř třicet let mladších⁽³⁾ – oba výrazy navíc patřily do inventáře slov, kterými se autoři textů určených pro veřejnost prezentovali jako konformní, uvědomělí a poučení, srov. další termíny jako *efektivní*, *hnutí*, *iniciativa*, *jednota*, *kampaň*, *kolektiv*, *nerozborný*, *organizace*, *plénium*, *postoj*, *předsednictvo*, *splnit*, *společenský*, *vedoucí role*, *uvědomělý*, *účinnost*, *ústřední*, *vědecký*, *zajímavý* aj.

Nekonformnost lidí odlišujících se svým zevnějškem od většinové populace byla nežádoucí také vzhledem k tomu, že dějiny se v pojetí reprezentantů totalitní moci vlastně již završily – „vítězstvím pracujícího lidu“ v únoru 1948 začalo finále společenského vývoje v Československu

2 Dále zkracujeme na *RP*. Příklady pocházejí jednak z Kartotéky lexikálního archivu (1911–1991), kterou na svých webových stránkách zpřístupňuje Ústav pro jazyk český AV ČR v Praze (autor použil přístup přes on-line verzi *Příručního slovníku jazyka českého*: <<https://psjc.ujc.cas.cz/>>), jednak autor čerpal příklady z vlastní excerpce dobových mediálních textů. Výjimkou jsou příklady z let 1952, 1969 a 1977, které autor získal z korpusu TOTALITA (citaci viz v poznámce níže).

3 Korpus TOTALITA (Čermák et al., 2010), texty z r. 1977: *avantgarda* – 3 485. místo, *avantgardní* – 5 700. místo; korpus SYN2009PUB: *avantgarda* – 7 938. místo, *avantgardní* – 8 108. místo. Užíváme též *Český národní korpus* – SYN2009PUB. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>. I přes rozdílnou velikost obou srovnávaných souborů textů, na jejichž základě frekvenční seznamy vznikly, jde o rozdíly podstatné. Důležitá je však i odlišnost v kolokacích termínů *avantgarda* a *avantgardní*: zatímco v textech z r. 1977 převažují kolokace politické (typ *avantgardní úloha členů strany*), v textech v korpusu SYN2009PUB naprosto dominuje kontext umělecký (typ *avantgardní směry 1. poloviny 20. století*).

a v červenci 1960, kdy prezident A. Novotný v souvislosti s přijetím nové ústavy ohlásil, že socialistická společnost byla v této zemi dobudována (tomu odpovídal i aktualizovaný název státu: Československá socialistická republika), bylo možno, alespoň z hlediska komunistické strany, pokládat společenský vývoj v Československu v podstatě za „hotový“. A tedy – jakákoli další korektura soudobých norem, včetně těch kulturních, znamenala krok zpět, byla projevem dekadence.

Přestože komunistická strana pokládala sebe samu za *avantgardu*, smýšleli její představitelé – přinejmenším pokud šlo o jejich základní životní hodnoty, a zejména tam, kde byla posuzována „odlišnost“ něčeho nebo někoho – velmi přízemně až maloměstšácky. Velmi častý byl mezi představiteli držitelů moci onen typ člověka, který dokonale ztělesňoval prezident A. Novotný, tedy typ *suchara* (jde o rusismus, který sami komunisté v 50. letech prosazovali s významem „člověk suchopárný, nezáživný, bez smyslu pro veselí a humor“). Novotný sám sebe charakterizoval takto:

Já byl moc vážný i na ten mariáš, už v osmnácti letech jsem byl vedoucím proletářské výchovy v Pražském kraji. A ve čtyřiaadvaceti tajemníkem pro kraj Praha-východ. To vyžadovalo odpovědnost, vyhnout se klukovinám, nepustit si nikoho k tělu. Jen tak jste mohl brát politiku vážně, vyhnout se nepříjemnostem vyplývajícím z přátelských ohledů. (Černý 2008: 229)⁽⁴⁾

O prezidentu Novotném je známo, že se osobně vkládal i do řešení různých kulturních *nešvarů* (také tento termín s oblibou používala komunistická publicistika) a stopy jeho autority jsou znát v první fázi postihování mužů s dlouhými vlasy.⁽⁵⁾

4 Běžným parametrům „maloměstšáka“ však prezident A. Novotný (podobně jako před ním A. Zápotocký) nevyhovoval tím, že žil poměrně skromným, materiálně nenáročným životem. V tom se lišil od většiny vyšších představitelů komunistické strany (srov. však pozoruhodně prostý způsob života některých dalších totalitních vůdců, např. J. V. Stalina).

5 I v tomto bodě navazuje A. Novotný na starší tradici – jeho předchůdce v prezidentském úřadě, A. Zápotocký, se jako aktivní spisovatel cítil povolán autoritativně zasahovat na poli kultury (mj. vystoupil na 2. sjezdu Svazu československých spisovatelů v dubnu 1956).

1 HISTORICKÝ A KULTURNÍ KONTEXT

Každý totalitní režim typicky a pravidelně vyjadřuje svou mocenskou svrchovanost tím, že „čistí“ prostor, který ovládá – pořádá kampaně proti nepříteli, jímž může být prakticky kdokoli, kdo je jako nepřítel definován. Tímto způsobem držitelé moci sami sobě i společnosti, kterou spravují, dokazují, že jsou *na stráži*, viz velmi běžné publicistické výroky typu [...] *je zapotřebí být na stráži stále před činností těch, jimž jsou naše úspěchy jenom solí v očích, ačkoliv na rtech mají úsměv a v ústech mnoho vznešených slov* (RP, 20. 1. 1977; v reakci na vystoupení Charty 77). Zároveň režim tímto opakujícím se definováním a vyhledáváním nepřítele zajišťuje konformitu jak u běžných příslušníků ovládané společnosti, tak i uvnitř společenství ovládajících, tj. zejm. mezi členy vládnoucí strany. Udržování statu quo v totalitním režimu se ve skutečnosti bez neustálého upozorňování na existenci a aktivitu nepřítele neobejde. Ideálním nepřítelem je pak nepřítel „viditelný“, definovatelný právě např. na základě nějakého snadno pozorovatelného vnějšího znaku.⁶⁾

Na vymezení tohoto nepřítele a hlavně pak ve veřejném „boji“ proti němu hraje přirozeně důležitou roli jazyk, resp. verbální agrese. Její podstatou je tendence ohrožovat tzv. pozitivní tvář nositele určitých názorů či právě jen nositele určitých vnějších znaků – tyto útoky na pozitivní tvář se přitom mohou realizovat, jak na materiálu současných politických debat dokumentovaly např. analýzy J. Hoffmannové a S. Čmejrkové (2011), M. Hirschové a J. Svobodové (2015) nebo J. Svobodové (2016), i bez využití jazykových prostředků primárně hrubých, vulgárních či expresivních. K „demontáži“ pozitivní tváře libovolného lidského cíle mohou daleko jemněji a věrohodněji, ale přitom velmi účinně sloužit asociace, které texty vzbuzují ve svých vnímatelích, je-li popisován cíl takto zakrývané agresivity, dále např. iluze „starostlivosti“ vysílatele výpovědi, pokud jde o chování nebo hodnoty cíle agresivity apod. Právě reflexe dlouhovlasých mužů

6 Nepřítelem však může být, jak ukázaly např. politické procesy z 50. let 20. století, vlastně kdokoli – za „spiklence“ byli označováni lidé, kteří se navzájem někdy ani neznali, a nějaký společný znak (trockismus, titoismus, sionismus aj.) jim byl prostě dodán až „ex post“ žalující stranou.

v českých médiích 60. a 70. let 20. století přináší, podle našeho soudu, značné množství materiálu k tomu, abychom mohli podstatu jazykové agresivního chování blíže postihnout.

Předchůdkyní kampaně proti dlouhovlasým mužům⁽⁷⁾ byla kampaň proti *páskům*, které *Slovník spisovného jazyka českého* (s poznámkou, že jde o označení hanlivé) ve 2. svazku z r. 1964 definuje jako „výstředně se oblékající a chovající mladíky“. *Páskové* (resp. *potápky* nebo *bedly*) s účesem zvaným *havel*⁽⁸⁾ (šlo o delší, někdy uměle kroucené vlasy visící nad vyholeným krkem) byli pronásledováni již v době nacistické okupace v letech 1939–45, která mj. poskytla přesné modely pro pozdější kampaně proti nepřátelům komunistického režimu. Opakovaná tažení proti *páskům*, včetně jejich paušální kriminalizace, byla obvyklá i v 50. a 60. letech. Viz např. charakteristiku pachatelů přepadení pošty v Praze-Hloubětíně:

Jde o odchovance rodokapsové a krvákové literatury, kteří pěstovali cowboyskou „romantiku“: v křiklavých košilích a kloboucích-sombrerech na chatách v Posázaví. Ve městě vyměnili svůj cowboyský ústroj za výstřední oblečení „potápek“ a „pásků“ jakoby vystřižených z amerických filmů, po nichž se tomuhle typu lidí tolik stýská (RP, 1953, č. 25, 2c).

Srov. také poněkud mírnější vyjádření z publicistiky 60. let, v němž je jádrem odsudku konstatování o tom, že *páskové* mají *odstup* od většinové společnosti:

Tak zvaní páskové mají dnes své označení v mnoha světových jazycích a míní se jím v méně závažných případech taková mládež, která nezvyklým oblečením, okázale odlišnými zálibami a nápadným chováním dává najevo svůj odstup od průměrné veřejnosti (RP, 1964, č. 259, s. 3c).

7 Dějiny potírání delších a dlouhých vlasů u mužů v 60. letech 20. století shrnuje z hlediska kulturněhistorického a antropologického monografie F. Pospíšila a P. Blažka (2010). Autentický materiál v podobě vzpomínek, dokumentů, fotografií a dobových kreslených vtipů na téma *vasatci* přináší Laube et al. (2010).

8 Název *havel* snad odkazuje k českému obrozeneckému spisovateli a novináři K. Havlíčku Borovskému (1821–1856), který nosil účes podobného vzhledu.

V prvním uvedeném příkladu je patrná blízkost charakteristiky *páska* jako nežádoucího nekonformního živlu na jedné straně a charakteristiky *trampa* na straně druhé. Také *tramp*, definovaný *Příručním slovníkem jazyka českého* ve svazku z r. 1954 jako někdo, „kdo se při pobytu v přírodě chová příliš volně, výstředně a zevnějškem vzbuzuje pozornost“, byl jedním z předobrazů *vasatce*, kritizovaného v 60. a 70. letech 20. století. Srov. i příklad z prózy *Měsíc* od J. Mahena z doby po první světové válce, kdy se trampské hnutí v českých zemích výrazně šířilo a bylo, jistě však jen v dobových mezích, „úředně“ potlačováno: *Je už docela zarostlý, hotový tramp, po němž se hází kamenem* (Mahen 1920: 37).

Jakousi „předehrou“ k významnému rozšíření dlouhých vlasů u mužů v 60. letech byla móda účesu zvaného *eman* (šlo o vlasy vyčesané doprostřed hlavy do čupřiny, po stranách naopak přičesané),⁽⁹⁾ patrná už před polovinou 50. let a potlačovaná na popud z nejvyšších míst v kampani z r. 1957: *Chlapci* (tj. v učilišti při ČKD Sokolovo – pozn. O. B.) *nám sami pomáhali potírat výstřednosti pásků: na nástěnce vyvěsili karikatury spolužáků, kteří měli sklon se oblékat do různých těch trubek* (tj. kalhot s úzkými nohavicemi) *a hlavu si zdobit emanem* (Tvorba, 22, 1957, č. 51, s. 18b).

Stoupající tendence k výstřednímu oblékání, kterou lze zaznamenat ve 2. polovině 50. let 20. století (jistě i v souvislosti s pronikáním rock and rollu na československou hudební scénu),⁽¹⁰⁾ byla výrazem hodnotové krize, jež se vyvinula mezi mládeží, která už postrádala „revoluční nadšení“ části svých rodičů a prarodičů – nepamatovala už „třídní boj“ ve 20. a 30. letech ani nacistickou okupaci a často se jednoduše nudila uprostřed permanentní krize, kterou komunistický režim tehdy již nedokázal účinně zastírat.

9 Název *eman* vznikl zřejmě z domácké podoby křestního jména oblíbeného pražského kadeřníka Emanuela Kodyma.

10 Srov. např. vazbu kultury pražských *pásků* (*potápek*, *bedel*) z doby protektorátu na swingovou hudbu, kterou vládnoucí pronacistický režim rovněž odmítal jako import z dekadentního Západu. Přímoú paralelou je samozřejmě i vazba *vasatců* z 60. a 70. let na rockovou hudbu stejné, západní proveniencie a též na kulturu undergroundu, která se i u nás, mj. zásluhou M. Knížáka a jeho skupiny *Aktual*, rozvíjela už v 60. letech (k počátkům českého undergroundu, též s odkazy na dlouh vlasost jeho představitelů, viz Kudrna – Stárek 2017).

Pro prostředí totalitního státu, jehož představitelé neustále hledají nepřitele, je typická „politizovatelnost“ i těch nejběžnějších lidských projevů, včetně přirozených konfliktů mezi generacemi. Hlavní periodikum této doby, *Rudé právo*, přinášelo po celou dobu své hegemonie v českém mediálním prostoru (nejvíce pak v 60. a 70. letech) články tematizující v politické rovině právě generační konflikty, srov. např.:

Mnoho průměrné mládeže se hlásí pod jakýsi prapor nonkonformnosti již proto, že se tak odliší od otcovské generace, kterou chtějí za každou cenu zahanbit a usvědčit ze staromódnosti (RP, 1964, č. 259, s. 3e); (citace názoru „z lidu“) „[...] vždyť s tím mladým pokolením teď není žádné pořízení, je to hubaté, až bůh brání, klackovité, vzdorovité, myslí to jen na texasky, kytaru a bigbeatové kravály. A vůbec, škola, to je flákárna, stejně tam jen zdivočí.“ (RP, 1965, č. 8, s. 3e)

Není náhodou, že právě v době výše zmíněného „tažení proti účesu *eman*“, tedy v roce 1957, vstoupila v platnost upravená verze paragrafu 188a zákona č. 86/1950 Sb., o příživnictví, který postihoval osoby vyhýbající se „poctivé práci“ anebo ty, kdo se nechají „někým vydržovat“ nebo se živí obecně „nekalým způsobem“. Tento zákon, zrušený až v polovině r. 1990, se vyznačoval velkou interpretační a aplikační volností a typicky sloužil k prostému a svévolnému potírání lidí, kteří se zevnějškem nebo kulturními zájmy lišili od většinové společnosti a nebyli „kriminalizovatelní“ jiným způsobem.

Inspirací pro postupné prodlužování mužských účesů byly, jak dokládá např. M. Hlavsa, ve své době mimořádně populární filmy s indiánskou tematikou, především třídílná série o Vinnetouovi (*Vinnetou* z r. 1963, *Vinnetou – Rudý gentleman* z r. 1964 a *Vinnetou – Poslední výstřel* z r. 1965), kterou v západoněmecko-italsko-jugoslávské koprodukcí natočil režisér H. Reinl. Také proti „brakové“ literatuře⁽¹¹⁾ a filmům o indiánech, jejichž poetika se přirozeně dotýkala i poetiky trampingu, vedl komunistický režim kampaň

11 Viz výše zmínku o *odchovancích rodokapsové a krvákové literatury* u příležitosti zprávy o vyloupení pošty v Praze-Hloubětíně.

– v tomto případě však málo systematickou a neúčinnou. Kampaň proti jinému faktoru inspirujícímu v 60. letech mužskou dlouhovlasost (a také vousatost), totiž proti kubánským revolucionářům a zejm. proti Che Guevarovi (viz svědectví M. Chadimy 2015), byla z podstaty věci vyloučena.

Definitivní průlom v tendenci k módnímu prodlužování účesů znamenal pak pražský majáles v r. 1965, jehož králem byl zvolen americký básník, jeden z vůdců beatnické generace, dlouhovlasý A. Ginsberg. Ten byl vzápětí obviněn z kažení československé mládeže, zadržen a deportován na letiště. Majáles byl sice úředně povolen, ale jeho nečekané následky (výtržnosti a politické provokace nebyvalého rozsahu) přinutily režim, aby reagoval. Byla uspořádána celostátní konference studentů vysokých škol, která měla rozhodnout, jaké poučení bude z této situace vyvozeno, a události se dostaly rovněž na pořad jednání Ústředního výboru KSČ dne 29. 9. 1965.

Režim po této zkušenosti přistoupil k systematickému potírání *vlasatců* jako společenského nebezpečí – během následujícího roku, kdy bylo provedeno rozsáhlé policejní šetření o „vlasatosti“ české mužské populace (a též o souvisejícím příživnictví a kriminalitě) a kdy mj. vstoupila v platnost vyhláška, podle níž se každý dlouhovlasý muž dopustí už jen svou přítomností na veřejném místě jeho znečištění, byly kvůli svému zevnějšku perzekvovány téměř čtyři tisíce mladých lidí. Odpovědí *vlasatců* byla demonstrace, uspořádaná na Václavském náměstí v Praze dne 20. 9. 1966, na níž byla provolávána hesla jako *Vraťte nám vlasy!*

Reflexe „problémů s vlasatci“ v médiích byla poměrně rozsáhlá, viz např.:

Dosud žádná statistika neudává, kolik je vlastně v této zemi „mániček“ aneb mladíků a mužů s kadeřemi až na ramena. Přesto se dlouhovlasatost stala předmětem veřejného sváru (*RP*, 1966, č. 28, s. 2a); Skutečně, mnohé se změnilo: jestliže minulá epocha v sobě měla mocný vnitřní horečný rytmus, dnes se prudký rytmus objevuje jen jako vyrážka na pokožce společnosti – v pohybech tančících vlasatců (*RP*, 1966, č. 109, s. 3e).

Už v době medializace pražského majálesu z r. 1965 režim prostřednictvím novinářů nezřídka zdůrazňoval, že *vlasatci* jsou negativně vní-

maným, protispolečenským jevem dokonce i v kapitalistických zemích, např. v Itálii:

V pátek večer byl (v Římě – pozn. O. B.) napaden hlouček takových pásků – „mániček“ – skupinou římských studentů, vyzbrojených dlouhými nůžkami a holicími strojkami s úmyslem zbavit tyto jinochy jejich typických okras (*Zemědělské noviny*, 1965, č. 267, s. 2c).

Objevily se také zprávy, které naznačovaly, že pověsti o oblíbě dlouhých vlasů na Západě jsou u nás vlastně dost přehnané:

„Máničky“ ve Frankfurtu nad Mohanem jsou na tom hůře než naši dlouhovlasatci. Střed města, kde se scházejí – u Hlavní strážnice – je totiž rozkopán pro stavbu podzemní dráhy. A tak jsem jich spatřil jen pár. Ale vůbec jich je pořádku. Naši vlasatci, kteří chtějí zřejmě kopírovat nějakou „módu“ ze Západu, by tím asi byli udiveni (*RP*, 1966, č. 43, s. 3d).

Termín *mánička*, který se v této dějinné souvislosti stává synonymem slova *vlasatec*, evokuje jistě známou postavičku *Máničky* z loutkových her o Spejblu a Hurvínkovi, ale hlavní představou, kterou má navodit, je zřejmě „zženštilost“ muže jako taková (pro typizaci je zde využito obvyklého ženského jména *Marie* v jeho hypokoristické podobě). Rys „zženštilosti“ je ostatně, ve shodě s tradičním či dokonce maloměstským pohledem na vzhled a společenské role muže a ženy (obvyklým v prostředí komunistických špiček), často tematizován právě v kontextu potírání *vlasatců* v 60. i 70. letech.⁽¹²⁾ Souvislost s názvem holičské provozovny na Václavském náměstí (srov. Pospíšil – Blažek 2010) hodnotím jako spíš méně pravděpodobnou.

12 Srov. i velmi obvyklé „satirické“ kresby z časopisu *Dikobraz* (a odjinud), které různým způsobem tematizují „nerozeznatelnost“ mužů od žen – řadu z nich reprodukuje publikace R. Laubeho et al. (2010).

Ohlas hnutí hippies byl v českém prostředí slabší než např. v prostředí polském⁽¹³⁾ nebo ukrajinském⁽¹⁴⁾ – asi i proto, že ideologie hippies, která se zrodila v kulturně i politicky odlišném prostředí Spojených států, u nás splývala s mnohem zajímavějšími a konkrétnějšími myšlenkami, jež přinesl tzv. obrodný proces uvnitř komunistické strany v letech 1967–68. Okupace v srpnu 1968 a následné represe pak způsobily, že se nekonformní proudy v české společnosti, včetně rozmanité subkultury *vlasatců*, projevovaly mnohem vážněji a civilněji, než tomu bylo na Západě (kde v té době nedošlo k žádné podobné společenské katastrofě jako v posrpnovém Československu).

Právě v době normalizace, tj. po r. 1969, nastala druhá, mnohem tužší vlna mediálního tažení proti *vlasatcům*, v nichž bylo spatřováno jádro *rozkladných*⁽¹⁵⁾ sil uvnitř české společnosti 2. poloviny 60. let. Na rozdíl od předchozí kampaně z doby po pražském majálesu 1965 byl normalizační tlak na *vlasatce* vyvíjen systematictěji, a sice na třech úrovních (či *po liniích*,⁽¹⁶⁾ jak se říkalo a psalo) zároveň: na úrovni vládní,⁽¹⁷⁾ která určovala cíle a parametry kampaně, na úrovni tehdy reorganizovaného⁽¹⁸⁾ Socialistického svazu mláde-

13 Ohlas severoamerických hippies byl zvláště patrný ve vzhledu, chování a názorech velkého počtu mladých Poláků, příznivců hudebních skupin jako *Osjan* nebo *Manaam* a také dalších umělců, jako byly např. zpěvačky Kora a M. Rodowicz, zpěvák M. N. Jackowski, básník E. Stachura a další.

14 Centrem ukrajinských příznivců hnutí hippies byl Lvov, kde mj. působil jeden z vůdců ukrajinské odnože tohoto hnutí, V. Eresko zvaný Šarnir.

15 Adjektivum *rozkladný* patřilo v české komunistické novořeči k hodnocením s nejvyšší mírou odsudku, viz např. výroky různých „pracovních kolektivů“ o Chartě 77, které byly publikovány v Rudém právu po publikování Charty: *Ujišťujeme signatáře hanopisu a jejich stoupence, že jim nedáme ani jedinou šanci k rozkladnému působení* (RP, 19. 1. 1977).

16 Sekundární předložkové spojení *po linii* bylo také typickou výbavou komunistické novořeči: *Jejich ofenzíva (buržoazních ideologů, pozn. O. B.) se rozvinula ve dvou směrech – po linii falsifikace a destrukce marxistického učení [...] a ve směru zkreslování i rozkladu historického materialismu* (Tvorba, 1973, č. 37, s. 3a). Zdrojem sekundárního předložkového spojení *po linii* je zřejmě profesionální mluva československých bezpečnostních složek, zejm. Státní bezpečnosti.

17 Řadu citací z interních i veřejných dokumentů, v nichž se československé stranické a státní orgány vyjadřují k problematice dlouhovýchlých mužů, uvádí a komentuje L. Kudrna (2011).

18 Předchozí Československý svaz mládeže (ČSM), komunistickou stranou řízená organizace sdružující mladé lidi ve věku 15–35 let, zanikl r. 1968. Svaz socialistické mládeže, ustavený r. 1970 pod vedením nového, neostalinistického vedení Komunistické strany Československa, měl být nástrojem tzv. normalizace politické i společenské atmosféry mezi studenty na středních a vysokých školách.

že, který na dlouhovlasé muže *působil*⁽¹⁹⁾ ve svých základních organizacích, a na úrovni Veřejné bezpečnosti, komunistické policie, jejíž pravomoci v této době výrazně posílily a která *zajišťovala*⁽²⁰⁾ postih konkrétních *vlasatců*.

Ten se děl prakticky kdykoliv a kdekoliv a spočíval ve vykazování *vlasatců* z restaurací, kin a dalších veřejných institucí, též z hromadné dopravy, v jejich častém *zadržování*⁽²¹⁾ a krátkém či delším věznění bez udání důvodu a především v tom, že byli pod pohrůžkou dalšího postihu „úředně“ stříháni a holeni (typicky na vlastní útraty). Velmi důležitou roli v kampani proti *vlasatcům* hrály národní výbory, tj. orgány státní správy na úrovni obce, okresu nebo kraje, které vydávaly různá nařízení, např. s výčtem restaurací a jiných veřejných míst, kam *vlasatci* nesmějí vstoupit. Povaha druhé vlny kampaně proti dlouhovlasým mužům byla dokreslena také tím, že jejími „mozky“ byly nově instalované komunistické, v podstatě neostalinistické špičky: funkcionáři, kteří po stránce intelektu a vkusu nedosahovali ani té úrovně, kterou se vyznačovali jejich „reformní“, předsrpnoví předchůdci, odstranění z vedoucích funkcí v rámci čistek v letech 1969–70.

Už v 60. letech 20. století se televize stala oblíbeným, všeobecně dostupným, a tedy i propagandisticky efektivním médiem. V raných 70. letech byla tedy jediná zdejší televizní společnost, Československá televize, přirozeným centrem kampaně, jejíž heslo je i dnes mezi Čechy známé (*Máš-li dlouhý vlas, nechod' mezi nás!*) a jejíž ráz určoval zmíněný Socialistický svaz mládeže. V televizi byly pravidelně vysílány propagandistické pořady, jejichž působivou esencí je dokument *Jablko sváru* z r. 1973, režírovaný

19 Sloveso *působil* bylo v textech z totalitního období velmi frekventované – zvyšovalo dojem objektivnosti, vědeckosti textu: *Naopak mohou plně působit* (tj. objektivní společenské zákonitosti – pozn. O. B.) *jen prostřednictvím uvědomělé činnosti lidí* (RP, 7. 1. 1977). V korpusu TOTALITA (texty z r. 1977) je sloveso *působil* na 468. místě ve frekvenčním seznamu, v korpusu SYN2009PUB pak na 612. místě.

20 Multiverbizovaná spojení se slovesem *zajišťovat*, převzatá z administrativního jazyka a obvyklá mj. v komunikaci uvnitř Československé lidové armády, byla rovněž charakteristickým rysem dobového publicistického stylu: *Obě strany prohlásily, že SSSR a ČSSR budou všemožně střežit a upevňovat semknutost socialistického společenství, zajišťovat ještě těsnější koordinaci akcí na mezinárodním fóru, aktivně zvyšovat společný přínos k obraně míru, svobody a nezávislosti národů* (RP, 21. 3. 1977).

21 Zákony umožňovaly komunistické policii *zadržovat* či jen prostě *zadržet* libovolnou osobu (*Příslušníci VB Severomoravského kraje zadrželi celostátně hledaného 18letého mladíka bez stálého bydliště* – RP, 26. 6. 1969) na celkem neomezenou, resp. volně prodlužovatelnou dobu.

M. Pavlincem a moderovaný J. Škubou (podrobněji se mu věnujeme níže). Do kampaně proti *vlasatcům* se zapojil i Československý rozhlas a tištěná média – vedle hlavního českého deníku *Rudé právo* to byl především týdeník *Signál* a čtrnáctideník *Zápisník* (oba tituly vydávalo Ministerstvo obrany ČSR). Velmi často se však v kampani angažovaly i desítky méně významných periodik, včetně závodních.⁽²²⁾

Podobně jako tomu bylo u mnoha jiných negativních či jen „negativních“ jevů, jež držitelé moci v různých státech a v různých dobách postihovali, také normalizační tažení proti *vlasatcům* mělo nezřídka zcela opačný efekt, než byl ten zamýšlený. Mezi *vlasatci* v důsledku kampaně posiloval pocit sounáležitosti a solidarity⁽²³⁾ a rovněž atraktivnost tohoto vzdoru proti dosavadním konvencím, jak se zdá, spíše stoupala. Proto kampaň komunistických médií proti dlouhým vlasům u mužů v 2. polovině 70. let viditelně zeslábla a vyústila v závěr, jenž byl ostatně typický i pro všechny jiné kampaně: totiž v konstatování, že nejdůležitější je vždy *prevence* tzv. negativních společenských jevů.⁽²⁴⁾

Těsně před definitivním útlumem, který nastal na sklonku 70. let, se kampaň proti dlouhovlasým mužům vzepjala ještě v souvislosti s tvrdým zásahem komunistického režimu proti undergroundové hudební skupině *The Plastic People of the Universe* v r. 1976 a v potlačování politické opozice po vystoupení Charty 77 v následujícím roce. Ačkoli dlouhé vlasy u mužů ne-

22 Např. časopis *Plamen míru*, vydávaný v Ostravě pro zaměstnance Nové huti K. Gottwalda odmítal [...] televizní pořady pro naše vojáky, kdy před krásnými a vkusně upravenými hochy vystupuje skupina dlouhovlasatců s kníry pod nosem a zarostlými bradami (*Plamen míru*, 1970, č. 17, s. 3c). Na stížnosti tohoto typu hned r. 1970 reagovalo vedení Československé televize rozhodnutím, že se na obrazovce nesmějí objevovat umělci s dlouhými vlasy. Požadavek na „úpravu“ vlasů byl vedle požadavku na počeštění event. anglického názvu hudební skupiny a vedle důsledné kontroly ideologické nezávadnosti písňových textů jednou z podmínek úspěšného absolvování tzv. přehrávek, tj. procesu, který vyústil ve vydání povolení k veřejnému účinkování jakékoli hudební skupiny (k tomu viz např. Lindaur – Konrád 2001: 60).

23 Např. undergroundový básník a umělecký teoretik I. M. Jirous v souvislosti se zničujícím policejním tlakem na hudebníka a básníka P. Zajíčku píše, že se tento výrazný představitel českého undergroundu musel [...] nejdřív zbavit atributu, který ho pevně svazoval s lidmi odsud. Zbavit se dlouhých vlasů, které některé z nás zapletly do vzájemných svazků pevněji než provazy všeho druhu... (Jirous 1997: 366–367).

24 Viz např. hodnocení výchovných funkcí televizních pořadů (včetně dobově oblíbených seriálů): *Je třeba ukazovat, plánovat a proboujovat perspektivy. Z pozice prevence i kurativy. Naše televizní tvorba si v posledním čase poradila s politickou látkou na jedničku v některých svých seriálech* (RP, 15. 2. 1977).

byly ani potom akceptovány bez výhrad (např. na středních nebo vysokých školách, při vstupu do zaměstnání), pokoušel se režim už od přelomu 70. a 80. let „adoptovat“ ty mladé lidi, kteří se kromě nekonformnosti v úpravě vlasů a zevnějšku a kromě záliby v rockové hudbě nejevili z hlediska režimu nijak výstředně (zejm. v politickém smyslu). Nadto se komunističtí strážci kultury střetli i v Československu v závěru 70. let s novým fenoménem, který provokoval ještě mnohem víc než *vlasatci* – totiž s hnutím *punk*.⁽²⁵⁾

Podobným způsobem jako *vlasatce* režim později „adoptoval“ i jiné moderní kulturní jevy, které předtím, v 60. letech a v první polovině 70. let, „po různých liniích“ kritizoval jako součást nežádoucích projevů subkultury *vlasatců*: jednak nošení džínových kalhot, jednak pořádání diskoték. Zatímco první uvedený jev přijal režim spíš tiše, někdy dokonce s nepříliš odůvodněnou nadějí, že nošení džínů pomine samo od sebe (*Přestože se nezdá, že by byla džínová móda u konce se svým dechem, je velmi pravděpodobné, že se za ni bude hledat velmi brzo rovnocenná náhrada; RP, 1976, č. 187, příl. Haló noviny, č. 30, s. 10a*), v případě druhého jevu, diskoték, se „adoptování“ těchto kulturních akcí režimem manifestovalo rafinovaněji. Režim prostřednictvím médií prohlašoval, že hodlá tento druh zábavy – ve shodě s vědeckostí a výchovností, kterou si osobují totalitní systémy obecně – vypracovat na úroveň jakýchsi vzdělávacích pořadů nebo školení s přidruženou zábavnou složkou, viz mediální prohlášení typu:

Jen tak (díky finančnímu přispění, pozn. O. B.) mohl povýšit diskotéky na vyšší formu zábavy, proťkané pantomimami, besedami s význačnými osobnostmi vědy i politiky a kultury, jazz-filmfóry či experimentálními programy diskžokejů, kloubícími moderní melodie s politickými aktualitami a zajímavými rozhovory (*Mladý svět, 1973, č. 41, s. 7b*).⁽²⁶⁾

25 Ti pak zaměstnávali strážce socialistické kultury v následujícím desetiletí: *Anebo jsou snad tvořiví a obrodní pankáči, kteří několik týdnů demolovali pražské kino Blaník při promítání filmu Proč? (Kmen, 1988, č. 18, s. 3b).*

26 Srov. též.: *At' jsou s funkcí, provozem i vlastním smyslem diskoték – tedy zábavních, tanečních, někdy i výchovně zaměřených pořadů, v nichž hlavní roli hraje uvaděč (známější pod nehezkým názvem diskžokej) a aparatura na přehrávání gramofonových desek – zkušenosti dobré i nedobré, tato forma kultury a zábavy mladých lidí se v podstatě osvědčila. (RP, 1977, č. 300, s. 5d); Vždyť skutečná*

2 „VLASATCI“ JAKO BOŘITELÉ TRADIC A DOBRÉHO VKUSU

Publicistické texty z prvních měsíců normalizace se tématu dlouhých mužských vlasů dotýkají zatím opatrně, nezřídka s odkazy k tomu, že vlastně i na Západě jsou dlouhé mužské vlasy hodnoceny jako jev netradiční, nepraktický a do jisté míry nepatřičný. Příkladem může být komentář k dlouhým vlasům fotbalisty G. Besta z klubu Manchester United:

Nejednou musel Matt Bussby (trenér, pozn. O. B.) odpovídat na otázku, zda mu nevadí Bestovy dlouhé vlasy. Odpovídal vždy stejně: „Pokud George dobře hraje, je mi úplně lhostejné, co nosí na své vlastní hlavě. Rozhodující je, co má v hlavě a co má v nohou.“ (RP, příloha *Haló sobota*, 4. 4. 1969).

Autor článku však upozorňuje na to, že pokud G. Best udělal při hře nějakou chybu či promarnil příležitost, [...] *zabouřilo z bariér: „Nechej si ostříhat vlasy!“ nebo „Slečno, zapomněla jste si kabelku!“* (ibid.).

Nápadněji působí v českých médiích zmínky o „zbavování se“ dlouhých vlasů u představitelů západní populární hudby:

Několik vlasatých prominentů ze světa beatové hudby již také uposlechlo jejich volání (tj. londýnských módních návrhářů, pozn. O. B.) a dalo se ostříhat. Jsou mezi nimi Brian Jones ze skupiny Rolling Stones, Davy Jones ze skupiny Monkees a mnoho jiných. Naproti tomu Beatles, kteří asi před pěti roky módu dlouhých vlasů zavedli, dosud ještě holičským nůžkám unikají (RP, příloha *Haló sobota*, 1. 5. 1969).

Zato již o čtyři roky později se čeští novináři o dlouhovlasých zpěvácích a hudebnících vyjadřují mnohem příměji (byť jistě s ironií):

tvůrčí práce s gramofonovou deskou [...] završená [...] interpretací v podání dominantní osobnosti konferenciéra diskotéky (nebo chcete-li diskžeye, uváděče, pouštěče atd.) může přinášet celou řadu pozitivních programových forem (Práce, 1981, č. 266, s. 6b).

Populární hudba dostala „novou“ krev. Dlouhovlasé, neupravené rockové hvězdy vystřídali vymydlení mládenečci (*Mladý svět*, 1973, č. 42, s. 24d).

Pokud média referují o domácích *vlasatcích*, kteří nepatří mezi umělce, ale jen (nanejvýš) mezi konzumenty umění, je v jejich mediálním obrazu již v raných normalizačních letech přítomen jasný rys odsudku. Jsou prezentováni nejen jako lidé s nevkusným zevnějškem, ale také jako individua asociální, která obtěžují své okolí mj. svým atributem, hrajícím *tranzistorovým rádiem*:

Vedle vašeho talíře a příborů si mládeneček postaví tranzistorový aparát, který vyřvává právě ty nejhítovější hity. Dlouhovlasé stvoření se tváří blaženě, vám však hořkne každé sousto v ústech (*RP*, 1970, č. 151, příloha *Haló sobota* 25, s. 2a).

Skutečně pozoruhodný – právě tím, jak nekompromisně odsuzuje dlouhovlasost mužů a jak ji uvádí do přímé souvislosti s některými skutečně nebezpečnými společenskými jevy – je pak již zmíněný televizní dokument *Jablko sváru* z r. 1973.⁽²⁷⁾ K dominantám tohoto textu patří jednak přímé i nepřímé odkazy k odbornému, objektivnímu, vědeckému přístupu jeho autorů k problematice dlouhých vlasů u mužů (tento jev posuzuje s *přísně vědeckou nezaujatostí*, jak uvádí sám moderátor), jednak neustálý skrytý apel na city, hodnoty a potřeby *spořádaného pracujícího člověka*,⁽²⁸⁾ kterým je typizovaný divák tohoto pořadu. Tímto divákem může být rodič, který chce odvrátit svého dlouhovlasého syna ze šikmé dráhy, na kterou se přijetím tohoto vnějšího atributu, dlouhých vlasů, dostal, dále třeba člověk, který chce přátelsky ukáznit své dlouhovlasé kamarády na pracovišti, aby nebyli na obtíž celému pracovnímu kolektivu, a adresátem textu může být i třeba mladý

27 *Jablko sváru*. Režie PAVLINEC, Miloš. Praha: Československá televize, 1973.

28 Rys *spořádanosti* člověka a celé společnosti byl v komunistické novořeči často v pozitivním smyslu vyzdvihován a mlčky zaměňován s „konformností“: *Poctiví lidé se v Československu cítí opravdu svobodnými a mají široká občanská práva, jež však – a to je v každé spořádané společnosti samozřejmé – nelze oddělovat od povinností* (*RP*, 25. 2. 1977).

muž, nyní sice dlouhovlasý, ale ještě ne úplně zkažený, kterého má tento pořad poučit o pravé podstatě jeho *zlozvyku*⁽²⁹⁾ a napomoci mu k *nápravě*.⁽³⁰⁾

Provázanost fenoménu dlouhých mužských vlasů a soudobé kulturní a politické atmosféry, či snad dokonce symptomaticnost dlouhých vlasů, pokud jde o celkovou „kvalitu“, *pokrokovost*⁽³¹⁾ kulturní epochy, zdůrazňuje již jedna z úvodní tezí dokumentu *Jablko sváru* (dále *JabS*):

Skutečně dlouhé vlasy byly vždy odznakem krásy ženské a snad by se dalo dokázat, že když se přehnaně dlouhé vlasy objevily u mužů, svědčilo to o sklonu doby k dekadenci (*JabS*).

Zde je implicitně obsažen i obvyklý poukaz k *dekadentnímu*⁽³²⁾ charakteru západní Evropy a Spojených států amerických, které se v režimní interpretaci nalézají, jak víme z jiných soudobých ideologických textů, v *krizi kapitalismu*.⁽³³⁾

Film nenechává diváka dlouho na pochybách, jaké provenience jsou dekadentní jevy, které se projevují mj. v existenci tisíců *vlasatců*

29 Termínu *zlozvyk* bylo v komunistické novořeči užíváno jak s referencí k osobním nedostatkům individua, tak i k problémům nadindividuálním, např. organizačním: *Energicky musíme čelit zlozvyku, že každá výrobní a výrobní inovace je nezbytně spojena s novými investicemi* (publikace *Hospodářská politika KSČ* z r. 1977).

30 V proklamované víře v *nápravu* každého člověka, který se „pomýlil“, se měla odrážet vysoká míra tolerance, objektivnosti a vědeckosti komunistického způsobu řízení společnosti: [...] (je třeba podporovat, pozn. O. B.) *taková díla, která posilují našeho člověka, odhalují před ním perspektivy, kritizují nedostatky a hledají cestu k jejich nápravě, pomáhají upevňovat soudružské vztahy mezi všemi lidmi dobré vůle* (RP, 8. 2. 1977).

31 Termín *pokrokový*, *pokrokovost* je jedním ze základních pozitivně hodnotících termínů komunistické novořeči – komunistické systémy si obsobovaly dokonce *pokrokovost absolutní*, viz např. výrok: *Rozvoj sovětské socialistické společnosti je provázen pokrokem i v ostatních životních oblastech, jinak řečeno, pokrokovost kapitalismu byla jednostranná, relativní, kdežto pokrokovost socialismu je všestranná, absolutní*.

32 Termín *dekadence* a atribut *dekadentní* byly vůbec vyhrazeny pro hodnocení Západu, především morálky jeho politických představitelů i jeho prostých obyvatel a také umění: *Obráží se* (tj. hluboká morální krize Západu, pozn. O. B.) *v růstu zločinnosti, v korupčních aférách a nevídaných skandálech politických osobností. Projevuje se v dekadenci umění, v pornografii a hororu. Nachází svůj výraz v módách okultismu a náboženského mysticismu* (RP, 12. 2. 1977).

33 Viz např.: *A jestliže se vnitřní rozpory imperialismu vyhrotily zejména v posledních letech, je to důsledkem všeobecné krize kapitalismu, která se dále prohlubuje, a to nikoli vinou uvolňování napětí* (RP, 9. 3. 1977).

v Československu: *Móda dlouhých mužských vlasů se naštěstí nenarodila u nás (JabS)*. S „dekadentní“, jakoby barovou hudbou v pozadí se ve filmu objevují záběry na New York z ptačí i lidské perspektivy:

Dlouhé vlasy měly být výrazem protestů nekonformní části mládeže ve Spojených státech a v zemích západní Evropy – výrazem protestu proti přezívaným systémům kapitalismu (*JabS*).

Obrazy tančících a snad i opilých či zdrogovaných vlasatců a jejich partnerek moderátor komentuje slovy:

Tato nepromyšlená revolta se nakonec ukázala daleko nesmyslnější než řád, proti kterému byla zaměřena (*JabS*).

V uvedeném výroku je podstatným prvkem atribut *nepromyšlený*, který se v ideologickém jazyce často pojí s odsudkem, jenž je však poněkud zmírněn faktem, že odsuzující subjekt – osoba autoritativní až „vševědoucí“, protože se opírá o „vědecký“ světový názor a často i přímo o teze marxisticko-leninských myslitelů – chápe zdroje, ze kterých „pomýlení“ vyplývá.⁽³⁴⁾

Příznačné pro totalitní text tohoto typu také je, že v zájmu větší přesvědčivosti hledá oporu i v takových autoritách, které nelze ani v nejmenším pokládat za levicové či komunistické, ale které jsou i z hlediska komunismu 20. století *pokrokové*.⁽³⁵⁾ V analyzovaném dokumentárním filmu je takto využito antiky, za jejíhož „dědice“ se komunistický režim, organizátor kampaně proti dlouhým mužským vlasům, implicitně pokládá:

34 Srov. hojně pěstovanou „sebekritiku“ vedoucích představitelů komunistické strany, jež byla prováděna na všech úrovních a která často jen utvrzovala příjemce textu a vlastně i vysílatele v dojmu, že se záměry strany prosazují nedogmaticky a s rozvahou: *Nesmíme svévolně naši mládež přetěžovat funkcemi, planým schůzováním a nepromyšlenými akcemi, rušit svévolně její zdravý vývoj; nesmíme ji uspěchat* (RP, 19 12. 1952).

35 Srov. např. výrok: *Tuto myšlenku slavného francouzského sochaře Augusta Rodina si často připomínám. Velký umělec a pokrokový myslitel zemřel v témže roce, kdy Velká říjnová socialistická revoluce předznamenala novou epochu v dějinách lidstva* (RP, 9. 2. 1977).

Proč tedy ten pocit nepřírozenosti a neúčelnosti dlouhých mužských vlasů, kterého se nemohu zbavit ani já, ani mnoho ostatních lidí? A je to přece tak jednoduché (moderátor otevírá výpravnou publikaci F. Adorna a kol. *Klasické Atény* z r. 1970, pozn. O. B.). Ani ušlechtilé obličejové starých Římanů v nejslavnějších dobách věčného města nenesou žádné stopy zženštilosti (*JabS*).

Ve svém hledání příčin, které stojí za oblibou dlouhých vlasů u mužů, autoři dokumentu odcházejí „do ulic“ provádět anketu. Moderátor zastavuje v ulicích Prahy vlasaté muže, táže se jich a vytváří při tom iluzi jakéhosi svobodného, oboustranně uvolněného rozhovoru: *Nic mi do toho není, záleží to na vás, jestli mi chcete odpovědět (JabS)*. Klade však otázky, jako je tato: *Uvědomujete si, že podle současných norem většina lidí působíte přinejmenším* (významná odmlka – pozn. O. B.) *zvláštěně? Oslovení vlasatci odpovídají velmi opatrně, někdy vyhýbavě a často s náznakem humoru. Jako celek však rozhovory nepůsobí přirozeně – navozují dojem umělosti, strojenosti.*

K typickým rysům propagandistických textů patří také zapojení konformního názoru „prostého občana“ – i tento prvek autoři zahrnuli do své ankety, v níž mezi obvyklými odpověďmi, že se dlouhé vlasy u mužů nelíbí ženám, vyznívá jako nejvýraznější názor „náhodné“ chodkyně, ženy mladšího důchodového věku: *Nevypadaj vůbec jako muži, za prvé, že ano, nosí to mastné, to přeci vůbec se nehodí, že ano (JabS)*. I zde se tedy objevuje obvyklá výhrada k nežádoucímu stírání viditelných rozdílů mezi ženami a muži, a navíc ještě poznámka o nehygieničnosti dlouhých vlasů. Tento argument, který v celé kampani patřil k těm mírnějším, ale zároveň „objektivním“, byl skrytě přítomen i v opakovaném moderátorově anketním dotazu určeném náhodně osloveným vlasatcům: *Ranní toaleta, jak dlouho u vás trvá? (JabS)*

Významotvorným vyvrcholením dokumentu je pak pasáž, ve které moderátor nabízí kolemjdoucím vlasatcům peníze za to, že se v nejbližším holičství nechají ostříhat. Oslovený mladík pak po kratším vyjednávání uzná, že částka 150 Kčs (zhruba 10 % tehdejší průměrné mzdy) je jako kompenzace újmy, která vznikne ostříháním dlouhých vlasů, přiměřená. Autoři dokumentu tímto „trikem“ dosti jasně divákům ukazují, že za dlou-

hými vlasy u většiny českých mužů nejspíš nestojí žádné velké „revoltující“ myšlenky či opravdová nekonformnost – *vasatci* jsou uplatitelní.

Pravou tvář totalitního státu, totiž jeho neodmyslitelný militarismus, dokument odhaluje v následující pasáži, která poněkud zchlazuje nenuceného, přátelského ducha předchozí ankety. Pasáž je uvozena moderátorem výrokem: *Vždycky není třeba takhle licitovat – život nakonec vyřeší mnoho věcí sám a po svém (JabS)*. V podkresu záběrů na fasádu a bránu kasáren a posléze na nohy ve vysokých vojenských botách a pod záběry ze střihání mladíka v křesle vojenského holiče postupně sílí ryčná pochodová hudba a celý obraz vyúsťuje v pohledy na vyrovnané řady vyholených a uniformovaných branců. Naznačená aspirace totalitního systému na to, být naprosto obecným a všeprostopupujícím, vlastnit člověka celého a bez výhrad, se tu zhušťuje ve výslovné identifikaci politického *systému* a *státu* s vyřčenými slovy *život, řešit, po svém*.

V závěru filmu je využito osvědčené rekvizity – rodiny s malým dítětem jako modelu největší a nadčasové hodnoty. I tuto hodnotu však, podle mínění autorů pořadu, fenomén dlouhých mužských vlasů v jistém smyslu ohrožuje:

Šťastní rodiče, milé, spokojené dítě – a přece jednou i v této idylické rodince dojde k setkání představ. A bude potom nějaký čas trvat, než rodiče vysvětlí idealistickému mládí, že se touha po lepším světě neuplatňuje dlouhými či krátkými vlasy, širokými nebo úzkými nohavicemi, ale trpělivou prací, charakterem a postojem. Že právě vnější znaky neznamenaají téměř nic (*JabS*).

Zde se ukazuje skutečný paradox – režim soustřeďuje značné síly k boji proti něčemu, co „neznamená téměř nic“. Následují obligátní zmínky o *svobodě* jako nejvyšší vymoženosti, kterou komunisté s podivuhodnou samozřejmostí prohlašovali za základní atribut života ve státě, jež řídili: *Je věcí osobní svobody každého, jak bude vypadat – ale je věcí osobní svobody ostatních, myslet si o tom své (JabS)*.⁽³⁶⁾

36 Po těchto slovech pokládá moderátor, s jistým výsměšným gestem, dlouhovlasou paruku na antickou bustu, která spolu s knihovnou tvoří rekvizity prostoru, z něhož jsou „odvěké pravdy“ sdělovány divákům.

3 KRIMINALIZACE „VLASATCŮ“

Analyzovaný propagandistický film *Jablko sváru* z r. 1973 tedy domácí, české vlasatce prezentuje spíše jen jako osoby narušující estetické a hygienické normy uznávané v socialistické společnosti než jako skutečné *deklasované živly* (toto slovní spojení se za normalizace stalo často užívaným a na- bylo v podstatě terminologické platnosti).⁽³⁷⁾ Zato vlasatce zahraniční, zejm. americké, dokument prezentuje nejen jako potenciální či skutečné zločince (*Skupiny, lépe řečeno gangy chlapců a děvčat terorizují celá města – JabS*), ale místy dokonce i jako zvlášť nebezpečná, psychicky vyšinutá individua (*Čarodějnické sekty, které se objevily ve Spojených státech, slouží černé mše ďáblu a výsledkem jejich protestu jsou bestiální vraždy – JabS*).⁽³⁸⁾

Důležité místo v dokumentu má v této souvislosti zařazení názoru psychiatra, představeného jako „dr. Zemek ze záchytné stanice“. Ten přitlumeně, jakoby důvěrně, ale s odborným zaujetím specialisty vysvětluje podstatu módy dlouhých vlasů. Uvádí, že mezi osobami přijímanými záchytnou stanicí, tj. mezi podnapilými výtržníky,

[...] počet těch, co mají vlasy dlouhé, je větší než těch, co jsou nakrátko os-
trihání (JabS)

a že

[...] ty dlouhý vlasy někdy jako jsou tím předmětem, který je, bych řekl,
zdrojem té pozornosti (JabS).

Podstatný je tu fakt, že se fenoménem dlouhých vlasů u mužů zabývá psychiatr – divákovi se tedy podsouvá, že dlouhé vlasy mohou být i symp-

37 Charakteristické jsou právě odsudky adresované signatářům Charty 77: *A tak najímají* (západní nepřátelé socialistických zemí – pozn. O. B.) *nové „bojovníky“ z řad emigrantů a renegátů, z řad zbytků poražené buržoazie, různých odpadlíků, amorálních a deklasovaných živlů a pro všechny ty se teď našlo i nové módní slovo „disidenti“* (RP, 12. 1. 1977).

38 Výmluvné je, že v záběrech na vlasatce tančících na diskotéce zaznívá píseň skotské hudební skupiny Nazareth *Bad Bad Boy*.

tomem psychické poruchy nebo snad přímo deviace. Pro větší jasnost moderátor k tomuto vstupu dodává: *Od psychiatra jsme se dozvěděli, že pro některé chlapce je hřivnatá pokrývka hlavy velmi důležitá* (JabS).

Právě shlukování vlasatců, jejich vzájemná solidárnost daná tlakem většinové společnosti a také potenciální výměna nekonformních názorů, stejně jako alkoholismus a narkomanie, představovaly základ pro paušální kriminalizaci vlasatců. Náznaky jsou přítomny v publicistické reflexi fenoménu dlouhých vlasů už od počátků normalizace:

Líčí (jedna ze čtenářek, pozn. O. B.) příběh své příbuzné, jejíž dcera, „rozumná, poslušná, snaživá, vždy nejlepší ve třídě“, se během studia zapletla do party „máníček“ tak, že studium přerušila. Pak jí to přišlo líto a pokusila se o sebevraždu (RP, 1970, č. 270, s. 3e).

Také moderátor analyzovaného dokumentu *Jablko sváru* navštěvuje, jak uvádí, *jednu známou*, dobromyslně působící matku, aby vyslechl, jaké změny matka pozoruje v chování svého dospívajícího syna Vladimíra poté, co si nechal narůst dlouhé vlasy. Matka referuje:

On je jinak docela dobrej kluk, poslouchá, ve škole mu to jde. Já si někdy říkám, že mu o ty vlasy ani tak nejde, ale když potom vidím ty druhý výrostky, tak z toho mám strach. Je to takový nepřírozený. Já se divím, že se to těm holkám líbí [...] Když o tom začne mluvit, tak je takový divný, dokonce se na mě rozkřikl, to ještě nikdy neudělal [...] Ale přestáváme si rozumět (řečeno s dramatickým ztišením hlasu, pozn. O. B.) – jako by mi někam utíkal, kam za ním nemůžu (JabS).

S rostoucím politickým tlakem na vlasatce a se stupňující se únavou intenzivně pracujících represivních složek režimu rostla v průběhu 1. poloviny 70. let nejen míra kriminalizace této části mladých lidí, ale také brutality, se kterou proti vlasatcům režim postupoval. Příkladem může být zásah proti účastníkům rockových koncertů⁽³⁹⁾ a navazující zábavy v restauraci

39 Mj. zde vystupovala skupina *The Plastic People of the Universe*.

Na Americe v Rudolfově u Českých Budějovic dne 30. 3. 1974 (podrobně viz in Kudrna – Stárek 2015). Policejní „řešení“ běžných výtržností zde přerostlo v rozsáhlou ideologicky zabarvenou represivní akci, při níž byly dlouhé vlasy u mužů pokládány takřka za důkaz, že se jejich majitel dopouští útoku na *socialistické zřízení*.⁽⁴⁰⁾ Po zásahu v Rudolfově, následovaném obligátním stříháním *vasatců*, bylo 335 osob vyšetřováno za přestupek a na 140 osob byla uvalena vazba (*Necenzurované noviny*, roč. 1992, č. 24, s. 11; srov. též Jirous, 1997: 333).

Před vládnoucí mocí vystupoval do popředí také problém, jak postihovat ženské protějšky *vasatců*, kterých bylo mezi zatčenými z Rudolfova poměrně hodně – v takovém případě byl jako záminka pro represe vzat jiný „neobvyklý“ rys jejich zevnějšku⁽⁴¹⁾ nebo např. nějaký volně definovatelný přestupek typu *kladení odporu při zatýkání*.

Jako znak usvědčující z *protispolečenských postojů* byla dlouhovlasost, toto *fotogenické dekorum kriminálního obvinění*, jak ji označili signatáři známého veřejného protestu,⁽⁴²⁾ prezentována i při největších politicky motivovaných excesech 70. let 20. století: při procesu se členy skupiny *The Plastic People of the Universe* v r. 1976 (zatčení 17. 3.) a v mediální kampani proti signatářům Charty 77 v následujícím roce (Charta byla zveřejněna 6.–7. 1. 1977), jakkoli režim slovy svých novinářů vylučoval přímou souvislosti mezi zevnějškem obviněných a jejich smýšlením: *Pro podobné projevy by byli souzeni třeba i úplně bezvlasí hráči dechovky. Je třeba diferencovat (Mladý svět, 3. 12. 1976, s. 49; k tomu Jirous 1997: 742).*

40 Viz opět příklad z reakcí na vystoupení Charty 77 o několik let později: „Odsuzuji útok hrstky izolovaných nepřátel socialistického zřízení, pokoušejících se znevažovat jeho vymoženosti a přednosti,“ prohlásil rektor Univerzity Komenského v Bratislavě (RP, 14. 1. 1977).

41 Ač je tato kapitola věnována fenoménu dlouhých vlasů u mužů, je vhodné zmínit, že jako problematické (neestetické, pobuřující), byť v mnohem menší míře, byly v 60. a 70. letech hodnoceny i nápadné krátké vlasy u žen, srov. např. zповědi typu [...] můj klukovský účes patří už minulosti, stejně jako řada „rozjívených písničků“, které už prostě nemohu zpívat (Mladý svět, 1973, č. 39, s. 19d).

42 Prohlášení podepsal literární vědec V. Černý, filozof J. Patočka a spisovatelé V. Havel, I. Klíma, P. Kohout, J. Seifert a L. Vaculík: *Budou-li dnes bez povšimnutí odsouzeni mladí lidé s dlouhými vlasy za svou nekonvenční hudbu jako kriminální delikventi, pak o to snadněji mohou být zítra tím způsobem odsouzeni kteříkoliv jiní umělci za své romány, básně, eseje a obrazy – a už k tomu nebude dokonce ani zapotřebí, aby měli dlouhé vlasy jako fotogenické dekorum kriminálního obvinění* (Machovec, ed., 2012: 145). Text byl díky německému spisovateli H. Böllovi publikován v deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (6. 9. 1976).

Adjektivum *dlouhovlasý* v době normalizace figurovalo jako stálý atribut společensky *závadové* (dobové označení) osoby v referátech o kriminální činnosti (v tzv. Černé kronice) a v textech fejetonistických, srov. např.:

[...] před nosem auta ve smyku najel na chodník vůz s majákem rozžatých červených světel. Rozlétly se dveře, dlouhovlasý mladík neměl naději. Urostlý policista, jehož košili na krku barvila krev, mu zasadil ránu pěstí na žaludek (RP, příloha *Haló sobota*, 5. 2. 1977);

Třetí (úplatek, pozn. O. B.), jak jinak, bleskově stopil vlasatý údržbář (RP, 25. 3. 1977).⁽⁴³⁾

Pokud v mediálních textech vystupuje dlouhovlasý muž v pozitivních souvislostech, je to prezentováno spíše jako výjimka potvrzující pravidlo:

„Měl jsem s tím někdy dost problémů. Dalo mi hodně práce, než někteří starší spolupracovníci pochopili, že delší vlasy neznamenaí bezpodmínečně chuligána.“ Michal hraje v kapele, rád se pobaví, rád organizuje společenské večírky... (RP, 9. 7. 1969);

Další tři NC stroje v podobné sestavě obsluhuje tříadvacetiletý Antonín Jurák. Na první pohled bys řekl: kluk s frajersky dlouhými vlasy. Ale mistr Svatopluk Michálek na něj nedá dopustit. Patří totiž mezi nejlepší na úseku numericky řízených strojů (RP, 10. 1. 1977).

ZÁVĚR

Kampaň komunistického režimu v Československu proti dlouhým vlasům u mužů v 60. a 70. letech 20. století navazovala na obdobné mediální akce, které kritizovaly nekonformnost v odívání a účesech a které probíha-

43 Tento stereotyp přirozeně pronikal i do beletrie, viz např. výrok pronesený nad jistým historickým mučicím nástrojem (tzv. španělskou botou) v detektivce N. Frýda z r. 1974: *S tímhle dneska na vlasatý chuligány, hned by byl pořádek...* (Frýd 1974: 136).

ly již ve 40. a 50. letech (tažení proti tzv. *potápkám*, *bedlám*, *páskům*, proti účesům *havel* a *eman* aj.). Po stránce užitých jazykových prostředků i po stránce zobrazení a věcných souvislostí dlouhovlasosti u mužů šlo o kampaň nepochybně agresivní, i když ne zcela vyrovnanou co do argumentace i účinků. Totalitní režim byl k této kampani vyprovokován nepochybnou společenskou nekonformností většiny dlouhovlasých mužů, která hrozila přerůst i v nekonformnost politickou a v tichou či otevřenou kritiku režimu. Zejm. po r. 1968 byly dlouhé mužské vlasy pokládány nejen za znak kulturního a politického vzhlížení k Západu, ale také za akt přímého vzdoru proti socialistické morálce a politice, který byl navíc posílen i zjevnou solidaritou mezi *vlasatci* navzájem. Média, která režimu sloužila, konstruovala obraz *vlasatců* jako bořitelů dosavadních tradic a dobrého vkusu, jako individuí více či méně zmanipulovaných nepřítelem „zvnějšku“ (tj. z kapitalistického zahraničí) a především – představujících vážné nebezpečí společenské (v důsledku užívání návykových látek, sklonu ke kriminálním činům aj.). Častý je i poukaz k nepolitickým, „zdravotním“ rizikům, která *vlasatci*, nedodržující pravidla osobní hygieny, údajně vnášeli do života svých „normálních“ spoluobčanů. V průběhu druhé poloviny 70. let míra agresivity mediálních proklamací o dlouhovlasých mužích klesala, až se na konci desetiletí režim pokusil subkulturu *vlasatců* alespoň zčásti „adoptovat“ (tj. soustředil se opět na jiné *nešvary* a přetrvávající módu dlouhých vlasů přecházel většinou mlčky).

PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Katedra bohemistiky

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Křížkovského 10

771 80 Olomouc

ondrej.blaha@upol.cz

LITERATURA

BLÁHA, Ondřej

2013 „Proměny českého lexika v letech 1948–1989“; in Hradilová, D. et al.: *Proměny slova* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci), s. 9–27

BRALCZYK, Jerzy

1987 *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych* (Stockholm: Almqvist och Wiksell)

ČERMÁK, František et al.

2010 *Slovník komunistické totality* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny – Ústav Českého národního korpusu)

ČERNÝ, Rudolf

2008 *Antonín Novotný: vzpomínky prezidenta* (Česká Kamenice: PolArt)

FIDELIUS, Petr

2016 *Řeč komunistické moci: nové, rozšířené vydání* (Praha: Triáda)

FRÝD, Norbert

1974 *Rukama nevinnosti* (Praha: Československý spisovatel)

HIRSCHOVÁ, Milada – SVOBODOVÁ, Jindřiška

2015 „Verbální agrese v politickém diskurzu“, *Bohemica Olomucensia*, 7, č. 3–4, s. 79–97

HOFFMANNOVÁ, Jana – ČMEJRKOVÁ, Světlá

2011 *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (Praha: Academia)

CHADIMA, Mikoláš

2015 *Alternativa I: od rekvalifikací k „nové“ vlně se starým obsahem (svědectví o českém rocku sedmdesátých let)* (Praha: Galén)

CHADIMA, Mikoláš

2018 *Alternativa II: od „nové“ vlny se starým obsahem k Velké listopadové sametové restauraci* (Praha: Galén)

JIROUS, Ivan Martin

1997 *Magorův zápisník*; ed. Michael Špirit (Praha: Torst)

„KSČ versus VLASATCI“

1992 *Necenzurované noviny*, č. 24, s. 11

KUDRNA, Ladislav

2011 „Nepřizpůsobiví. Studenti, máničky a další pohledem československých mocenských orgánů“, *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů* 5, č. 2, s. 3–16

KUDRNA, Ladislav – STÁREK, František

2015 „Zásah, který změnil underground: Rudolfovo, 30. březen 1974“, *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů* 9, č. 1, s. 27–41

2017 „(Proto)underground v politice komunistické strany: vybraná reflexe z let 1965–1980“, *Moderní dějiny* 25, č. 2, s. 239–264

LAUBE, Roman et al.

2010 *Háro: vzpomínky a dokumenty* (Praha: Společnost pro Revolver Revue)

LINDAUR, Vojtěch – KONRÁD, Ondřej

2001 *Bigbít* (Praha: Torst)

LOTKO, Edvard

2008a „Lexikálně-stylistická stránka textů politické propagandy“, in idem: *Srovnávací a bohemistické studie* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 179–186

2008b „Texty politické propagandy a jazyková kultura“, in idem: *Srovnávací a bohemistické studie* (Olomouc: Univerzita Palackého), s. 187–189

MACURA, Vladimír

2008 *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)* (Praha: Academia)

MAHEN, Jiří

1920 *Měsíc: fantasmie* (V Praze: Stanislav Minařík)

MACHOVEC, Martin et al.

2012 „*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů)

POSPÍŠIL, Filip – BLAŽEK, Petr

2010 *„Vraťte nám vlasy!“: první máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu* (Praha: Academia)

RÖHRICH, Alex

2008 *Ideologie, jazyky, texty: analýza a interpretace textů Rudého práva z roku 1953 a 1975 a Práva z roku 1997* (Liberec: Bor)

SVOBODOVÁ, Jindřiška

2016 *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci)

ŠLOSAR, Dušan

2010 „Jazyk totality a jazyk dneška“; in idem: *Opera Bohemica Minora* (Brno: Host), s. 167–170

VÁŇA, Tomáš

2013 *Jazyk a totalitarismus* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury)